

PARTICULARITĂȚI ALE EPUIZĂRII PROFESIONALE A CADRELOR DIDACTICE DIN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SPECIAL

Nicoleta CROITORIU

România

Frecvența din ce în ce mai mare a persoanelor angajate în câmpul muncii, care suferă de epuizare profesională, justifică atenția acordată acestui fenomen în ultimii ani, atât la nivel științific, cât și la nivelul simțului comun. Considerat a fi o *importantă problemă socială și individuală* (Maslach, 1993), acest fenomen necesită, pe lângă abordarea teoretică, și o serie de cercetări practice realizate pe cadre didactice din învățământul preuniversitar în vederea prevenirii sau reducerii frecvenței și intensității acestui sindrom.

Scopul acestei cercetări rezidă în stabilirea nivelului de epuizare profesională la cadrele didactice care activează în medii educaționale incluzive, identificarea factorilor de risc ai acestui fenomen, studierea relației de interdependență cu resursele personale și resursele postului, precum și determinarea condițiilor psihologice de diminuare a epuizării profesionale.

La această etapă de cercetare eșantionul a întrunit 70 de cadre didactice din instituții educaționale preuniversitare, care își desfășoară activitatea la ciclurile primar, gimnazial și liceal din municipiul Suceava și din județele Suceava, Iași, Neamț. La constituirea eșantionului prin aplicarea metodei randomizării am urmărit să respectăm principiul diversității teritoriale, selectând instituții din localități urbane și rurale cu subiecți (cadre didactice) care lucrează cu elevi cu CES, din învățământul special.

Analiza răspunsurilor oferite de subiecți arată că cauzele care obosesc emoțional cadrele didactice implicate în activitatea profesională în învățământul special diferă de la un subiect la altul și sunt într-o creștere semnificativă.

Cuvinte-cheie: epuizare profesională, cadre didactice, elevi, incluziune, învățământ special, educație, subiecți.

PARTICULARS OF THE PROFESSIONAL EXHAUSTION OF TEACHERS IN SPECIAL EDUCATION

The ever-increasing frequency of people employed in the work field, who suffer from professional burnout, justifies the attention given to this phenomenon in recent years, both at the scientific level and at the level of common sense. Considered to be an important social and individual problem (Maslach, 1993), this phenomenon requires, in addition to the theoretical approach, a series of practical research conducted on pre-university teachers in order to prevent or reduce the frequency and intensity of this syndrome.

The purpose of this research lies in establishing the level of professional burnout among teachers who work in inclusive educational environments, identifying the risk factors of this phenomenon, studying the interdependence relationship with personal

resources and job resources, as well as determining the psychological conditions for reducing professional burnout.

At this research stage, the sample consisted of 70 teachers from pre-university educational institutions, who work at the primary, secondary and high school levels in the municipality of Suceava and the counties of Suceava, Iasi, Neamț. In forming the sample by applying the randomization method, we sought to respect the principle of territorial diversity, selecting institutions from urban and rural localities with subjects (teachers) who work with students with CES, from special education.

The analysis of the answers given by the subjects shows that the causes that emotionally tire teachers involved in the professional activity in special education differ from one subject to another and are on a significant increase.

Keywords: professional burnout, teaching staff, students, inclusion, special education, education, subjects.

Introducere

Contextul actual al vieții sociale, al reformelor, al schimbărilor și al transformărilor într-un ritm alert, instabilitatea generală a situației socioeconomice duc la apariția a ceea ce se numește epuizare profesională, iar manifestările care apar la nivel individual și de grup au determinat necesitatea studierii acestui fenomen, întrucât constituie o adevărată problemă socială în viața de zi cu zi. Frecvența epuizării profesionale în organizațiile moderne, precum și consecințele foarte severe atât pentru individ (tulburări ale sănătății fizice și psihice), cât și pentru organizație (scăderea productivității, absenteismul, fluctuația mare, accidentele de muncă), justifică atenția acordată acestui fenomen în ultimii ani, atât la nivel științific, cât și al simțului comun.

Majoritatea studiilor pe tema epuizării profesionale se desfășoară pe grupuri restrânse, precum angajații unei organizații oricare ar fi ea. Din cauza lotului restrâns de participanți, nu se pot generaliza rezultatele pe populația generală. Scopul cel mai întâlnit al acestor studii este determinarea nivelului de epuizare profesională, a factorilor ce o determină, precum și furnizarea de soluții pentru reducerea sau prevenirea apariției epuizării profesionale.

Epuzarea profesională la angajați ca și fenomen se află în atenția specialiștilor de mai bine de 40 de ani, însă, cu trecerea timpului, această temă preocupă tot mai mulți cercetători din diferite domenii (psihologi, sociologi, manageri etc.) [1]. De actualitate este faptul că problema epuizării profesionale o reprezintă oamenii, un factor ce nu poate fi nici neglijat, nici exclus.

În evoluția teoriilor științifice cu privire la conceptul de epuizare profesională au existat mai multe stadii distincte de conceptualizare. Analizând diverse studii realizate în definirea conceptului de epuizare profesională, ne-am confruntat cu mai multe aspecte contradictorii în conceptualizarea acestui construct.

În psihologie, sindromul epuizării profesionale reprezintă o stare de epuizare, atât fizică, cât și psihică, care apare în special la persoanele a căror profesie implică o responsabilitate deosebită și interacțiuni frecvente cu oamenii. Apare tot mai frecvent în epoca modernă și conduce la scăderea performanțelor la locul de muncă, afectează relațiile cu cei din jur și calitatea vieții individului.

Diversitatea cauzelor, simptomelor, definițiilor epuizării profesionale și a consecințelor acestora a contribuit mult la confuzia cu privire la specificul arderii. Epuizarea profesională a apărut mai întâi ca o problemă socială, nu ca o construcție savantă. Astfel, concepția inițială a epuizării profesionale a fost modelată mai degrabă de preocupări pragmatice decât academice. Mai târziu, a avut loc o a doua etapă empirică, în care accentul s-a mutat către cercetări sistematice asupra epuizării profesionale și, în special, asupra evaluării acestui fenomen. Au fost dezvoltate măsuri standardizate de ardere, oferind astfel cercetătorilor definiții și instrumente metodologice mai precise pentru studiul fenomenului.

Un număr în creștere rapidă de persoane se confruntă cu încordare psihologică la locul de muncă. În aproape toate țările industrializate, rata de absentism și cifra de afaceri cresc, iar un număr din ce în ce mai mare de lucrători primesc beneficii de invaliditate din cauza problemelor psihologice. Acest mari probleme organizaționale legate de epuizarea profesională, au fost publicate pentru prima dată în 1993, cercetătorii concentrându-se pe un tip specific de stres profesional: oboseala cronică (arsuri), epuizarea resurselor de energie ca urmare a cerințelor emoționale continue ale locului de muncă.

Actualmente, se prezintă perspective teoretice cu referire la epuizarea profesională investigată de către cercetători (grup internațional de cercetători de frunte), care au fost dezvoltate și analizate în Statele Unite și în Europa; se discută probleme metodologice și se examinează contexte organizaționale care vor interesa atât studenții de psihologie, cât și managerii resurselor umane.

Introducerea epuizării profesionale în comunitatea științifică la mijlocul anilor '70 ai secolului al XX-lea a fost urmată de mai multe controverse între savanți. Una dintre primele controverse majore din acea perioadă s-a centrat pe problema definiției, iar astăzi se concentrează asupra dinamicii de bază a epuizării profesionale.

Au trecut aproape 20 de ani de când termenul „epuizare profesională” (ardere) a apărut pentru prima dată în literatura psihologică. Fenomenul care a fost înfățișat în acele articole timpurii nu a fost în întregime necunoscut, dar a fost foarte rar recunoscut sau chiar discutat în mod deschis. În unele ocupații a fost aproape un subiect tabu, deoarece a fost considerat echivalent să admită că, uneori, profesioniștii pot să acționeze „neprofesional”. Reacția multor oameni

a fost de a nega că un astfel de fenomen a existat sau, dacă ar exista, să-l atribuim unei minorități foarte mici (dar în mod clar deranjat mental). Acest răspuns a îngreunat, la început, luarea în serios a oricărei lucrări legate de epuizare profesională. Cu toate acestea, după publicarea articolelor inițiale, tot mai des cu precizări specifice, a existat o schimbare majoră de opinie. Profesioniștii din serviciile umane au oferit un sprijin substanțial atât valabilității fenomenului, cât și semnificației acestuia ca pericol profesional. Odată ce a fost recunoscută o problemă legală, a început să atragă atenția diverșilor cercetători din toate domeniile.

Epuizarea profesională pare a fi mai mult un fenomen social decât unul individual. Factorii individuali prezintă un rol mai scăzut în explicarea dezvoltării sindromului decât, de exemplu, volumul mare de lucru. Totuși, unele persoane sunt mai predispuse la epuizare profesională decât altele. Predispuși de a dezvolta un astfel de sindrom sunt cei care au anumite caracteristici de personalitate: idealism, supraangajare în profesie, dorința de performanță, nevoia crescută de aprobare din partea celorlalți, un respect de sine scăzut, vulnerabilitatea în fața excesului de cereri, incapacitatea de a refuza, sentimentul de vină față de îndeplinirea propriilor nevoi, nerăbdare, grabă.

Actualitatea problematicei epuizării profesionale constă în faptul că categoria principală afectată sunt oamenii. Termenul „epuizare profesională” este des utilizat atunci când se încearcă să se explice starea critică a unor persoane care activează într-un domeniu ce presupune interacțiunea cu alți oameni, cum ar fi, în cazul nostru, învățământul.

Datele obținute de cercetători arată că două treimi dintre profesori sunt afectați de epuizarea profesională, iar o treime prezintă simptome evidente de ardere emoțională [2]. Dacă teoretic nu sunt prezentate situațiile epuizării profesionale (la modul de detalii) din diferite organizații, practic, cadrele didactice preuniversitare înregistrează niveluri de epuizare mai crescute decât alte categorii profesionale. Nivelul înalt al epuizării profesionale în rândul cadrelor didactice preuniversitare se datorează faptului că aceasta presupune un volum mare de timp necesar pregătirii corespunzătoare, și nu numai [3, p.9] (diferite activități legate de educație, dar care nu sunt cuprinse în norma didactică).

Acest lucru presupune ca cadrele didactice preuniversitare își petrec o bună parte a timpului la locul de muncă (în școală), fiind implicate în relații atât cu beneficiarii serviciilor oferite, adică elevii, cu părinții acestora, cât și cu alți colegi de serviciu (profesori, manageri etc.) Aceste relații, indiferent de natura lor, necesită un mare efort emotiv, psihic, intelectual și chiar fizic al cadrului

didactic.

Profesorii sunt expuși unor factori de risc pentru sănătate, despre care se vorbește public prea puțin. Munca didactică ține, evident, de vocație și adesea acesta este singurul aspect care îi motivează pe cei ce și-au luat asupra lor misiunea nobilă de a-i educa pe copii și tineri. Din păcate însă, statutul profesorilor în societatea noastră este în cădere. Prost remunerați, desconsiderați uneori chiar de la nivelul cel mai de sus al statului, majoritatea continuă să-și facă datoria pe drumul unui fel de apostolat care ar merita mai mult sprijin din partea noastră, a tuturor.

Eșantionul de cercetare a fost format din 70 de subiecți – cadre didactice din instituții educaționale preuniversitare, care își desfășoară activitatea la ciclurile preșcolar, primar, gimnazial și liceal din municipiul Suceava și din județele Suceava, Iași, Neamț. La constituirea eșantionului prin aplicarea metodei randomizării am urmărit să respectăm principiul diversității teritoriale, selectând instituții din localități urbane și rurale (școli gimnaziale, grădinițe), cadre didactice care lucrează cu elevi cu CES.

Scopul urmărit constă în verificarea unor variabile independente, care ar putea influența rezultatele și explică anumite constatări ale cercetării legate de corelațiile cadrelor didactice în contextul incluziunii, privind modelul solicitări – resurse ale postului, apoi în identificarea cauzelor ce duc către epuizare profesională. De asemenea, am optat pentru cadrele didactice de la ciclurile preșcolar, primar, gimnazial și liceal din considerentul categoriei de vârstă a beneficiarilor de servicii educaționale și responsabilității pe segmentul verificării calității activității educaționale diversificate (în mare parte, non-formale). Prin rezultatele la examenele de obținere a gradelor didactice, a titularizării în învățământ, a vechimii în unitățile școlare, acești pedagogi sunt supuși mereu unei presiuni emoționale și cognitive mult mai mari comparativ cu cei de la nivelul universitar.

Eșantionul este constituit din 70 de subiecți, dintre care 52 sunt femei reprezentând 74,29% și 18 bărbați reprezentând 25,71%, vârsta cuprinsă între 21 și 67 de ani.

Pentru a măsura gradul de epuizare emoțională am utilizat chestionarul de evaluare a sindromului burnout al lui Maslach și Jackson și chestionarul profilurilor burnout (adaptat N.Balode). Rezultatele sunt prezentate în Tabelul 1.

Tabelul 1. Dimensiunile sindromului burnout la cadre didactice

Grupul experimental	Extenuarea emoțională			Depersonalizarea			Reducerea realizărilor personale		
	înant	mediu	scăzut	înant	mediu	scăzut	înant	mediu	scăzut
Cadre didactice din școlile speciale	0	16	54	1	12	57	1	14	55
	0%	22,85%	77,14%	1,42	17,14	81,42	1,42	20	78,57

Cadrele didactice din grupul experimental au înregistrat un rezultat îmbucurător, un nivel scăzut la toate cele trei dimensiuni ale burnoutului, respectiv: extenuare emoțională, depersonalizare, reducerea realizărilor personale.

Pentru determinarea profilurilor burnout, am folosit BCSQ-36 – instrumentul care determină necesitatea identificării mai exacte a cazurilor de burnout în toată diversitatea manifestărilor sale, deoarece nu toți cei care suferă manifestă simptome identice și pronostic în evoluție.

Grupuri experimentale	Frenetic	Demotivat	Epuizat
	%	%	%
Cadre didactice din școlile speciale	35 = 50%	3 = 4,28%	32 = 45,71%

Din punct de vedere procentual, diferențele dintre grupurile experimentale sunt vizibile pentru profilul frenetic – 50%, urmat de profilul epuizat – cu 45,71%, iar la profilul demotivat – 4,28%.

Concluzii

Având în vedere epuizarea profesională ca o afecțiune complexă, cercetătorii aduc în prim-plan cercetările ce confirmă rolul intervenției în epuizarea profesională de adaptare la mediul organizației din care face parte. Epuizarea profesională este considerată la ora actuală un **fenomen complex** ce apare ca urmare a interacțiunii dintre factorii individuali și cei organizaționali.

Analiza teoretică realizată de noi a demonstrat că epuizarea profesională este determinată de factori interni și externi care acționează asupra individului, de cauzele legate de stilul de viață și personalitate, de mediul organizațional din

care face parte. Totodată, considerăm că la etapa actuală problema epuizării profesionale rămâne deschisă. Chestiunile care încă nu și-au găsit rezolvarea rezidă în identificarea unor condiții mai eficiente și productive în mediul educațional pentru prevenirea epuizării profesionale la cadrele didactice din învățământul preuniversitar românesc.

Referințe:

1. BALODE, N. *Factorii psihosociali ai burnout-ului cadrului didactic școlar*. Chișinău, 2019.
2. PAVLENKO, L. Motive și consecințe ale fenomenului burnout la pedagogi. În: *Învățământ superior: tradiții, valori, perspective*, vol.I, 2021, p.338-344. CZU: 37.015.3+159.922.7
3. GORINCIOI, V. *Studiul sindromului arderii emoționale la cadrele didactice universitare din perspectiva de gen*. Chișinău, 2015.

Date despre autor:

Nicoleta CROITORIU, profesor, Centrul Școlar de Educație Incluzivă, or.Suceava, România; doctorandă, Școala Doctorală Științe Sociale și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

E-mail: croitoriun@yahoo.com

ORCID: 0000-0003-0515-5338